فصلنامه‌ی مطالعات توسعه‌ی اجتماعی- فرهنگی، دوره‌ی دوم، شماره‌ی۱، تابستان ۹۲، صفحات ۱۵۷-۱۲۹

بررسی پایداری در توزیع فضایی توسعه در شهرستان‌های استان خوزستان*

سعید ملکی[۱]، رضا احمدی[۲]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۱۱/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۰۲/۲۰

چکیده

توسعه در بعد فضایی زمانی می‌تواند در جهت پایداری قرار گیرد که بتواند راه‌کارهایی مشخص را برای تأمین مطلوب و عادلانه‌ی نیازهای خدماتی ساکنان ارائه کند. در این تحقیق تلاش شده است تا با شناسایی الگوی توزیع فضایی توسعه در شهرستان‌های استان خوزستان به این امر پی برد که آیا این توسعه جهت گیری پایدار دارد یا خیر؟ پژوهش حاضر از نوع کاربردی و از لحاظ روش بررسی توصیفی- تحلیلی است. داده‌های تحقیق از سال‌نامه‌ی آماری استان خوزستان در سال۱۳۹۰ گردآوری شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که توزیع فضای توسعه در سطح شهرستان‌های استان خوزستان در جهت اهداف و اصول توسعه‌ی پایدار نیست. همه‌ی تحلیل ها نشان می‌دهد که توزیع فضایی توسعه در استان بسیار نابرابر و در تضاد کامل با عدالت فضایی مطرح شده از سوی توسعه‌ی پایدار است. نابرابری در توزیع فضایی توسعه در سطوح مختلف اتفاق افتاده است. نابرابری میان مرکز (اهواز) و شهرستان‌های پیرامون، نابرابری میان شهرستان‌های کم جمعیت و پرجمعیت استان، نابرابری میان شهرستان‌های با میزان شهرنشینی بالا و پایین، نابرابری میان شهرستان‌های شمالی و جنوبی و شرقی و غربی استان. هم‌چنین الگوی توسعه‌ی فعلی در سطح استان دیدگاه کل نگری و برخورد سیستمی توسعه‌ی پایدار را نقض می‌کند؛ به گونه‌ای که بخشی نگری در توزیع فضایی توسعه در حال حاضر بسیار روشن و مشخص است.

واژه‌های کلیدی: توسعه، توسعه‌ی پایدار، عدالت فضایی، استان خوزستان

* این مقاله مستخرج از پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رضا احمدی به راهنمایی دکتر سعید ملکی است.

[۱]- دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز، (نویسنده مسؤول) Malekiplanning@yahoo.com

[۲]- دانش آموخته‌ی کارشناسی‌ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز

ahmadi123.1987@yahoo.com

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

مقدمه

مهم‌ترین چالش علمی و اجتماعی در کشورهای در حال توسعه، رشد سریع و تمرکز فزاینده‌ی آن در یک یا چند نقطه‌ی شهری به‌خصوص در کشورهای جهان سوم بود. ابتدا غرب این پدیده را برجسته کرد و آن را نوعی ناهنجاری منجر به عدم تعادل و بی عدالتی در توزیع فرصت‌ها و ناکارآمدی نظام فرآیند نامید. به دنبال آن کشورهای جهان سوم نیز به بحث در خصوص این پدیده برخاستند ودر جستجوی راه‌های غلبه بر این مشکل برآمدند (امکچی،۱۳۸۳:۱۳). در این کشورها، کیفیت زندگی مردم دست‌خوش نابرابری‌های منطقه‌ای عظیمی است که در بسیاری موارد، به سرعت در حال افزایش است؛ لذا توزیع متعادل امکانات و خدمات گامی در جهت از میان بردن عدم تعادل‌های منطقه‌ای است، زیرا هر چه تفاوت‌های منطقه‌ای بیش‌تر باشد منجر به حرکت جمعیت و سرمایه به سمت قطب‌های پر جاذبه می‌شود و نهایتاً باعث عدم تعادل توزیع جمعیت در سطح منطقه و سرزمین خواهد شد (خاکپور،۱۳۸۵:۱۳٤). وجود نابرابری و ابعاد مختلف آن، از نشانه‌های مهم توسعه نیافتگی است؛ زیرا در حقیقت کشورهایی توسعه یافته شناخته می‌شوند که علاوه بر این‌که از شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی بالا برخوردارند، توزیع درآمدها و امکانات نیز در آن جوامع نسبتاً عادلانه است. اما در کشورهای توسعه نیافته هم مقادیر این شاخص‌ها پایین است و هم توزیع آن بسیار ناعادلانه است (یاسوری، ۱۳۸۸:۲۰۲). از مهم‌ترین وجوه نابرابری، نابرابری فضایی است. نابرابری فضایی را می‌توان توزیع نابرابر فرصت‌ها و موانع اجتماعی در فضا دانست. نابرابری فضایی که شکل بارز آن نابرابری منطقه‌ای است، در هر جامعه ای می‌تواند جنبه‌های مختلف به خود بگیرد (دهقان، ۱۳۸٦ :۱۲۸). از مشخصات بارز توسعه‌ی فضایی ایران نیز وجود نابرابری‌های ناحیه‌ای است که سبب رشد ناهمگون و نامتعادل میان نواحی خواهد شد (پورفتحی فرد،عاشری،۱۳۸۹:۹٦). روند تحولات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در چند دهه‌ی اخیر، به‌خصوص از زمان حکومت پهلوی تاکنون از یک طرف و گوناگونی بستر جغرافیایی از طرف دیگر، به شکل‌گیری نوعی خاص از نظام فضایی سکونت‌گاه‌های انسانی انجامیده است. نبود تعادل میان سکونت‌گاه‌های روستایی و شهری در زمینه‌های مختلف موجب برهم خوردن نظم فضایی سکونت‌گاه‌ها از یک سو و رشد شتابان شهرها به‌ویژه شهرهای درجه‌ی اول و دوم، مهاجرت‌های نارس از روستا به شهر و

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

محرومیت روز افزون روستا در مقایسه با شهر از سوی دیگر شده است (مولایی هشجین، ۱۳۸۲: ٤٨). هم‌چنین استراتژی رشد قطبی، باعث شده تمرکز تصمیم‌گیری‌های کلان شهرها و شهرهای بزرگ، تمامی ابزار مادی، فکری، توسعه، در این گونه شهرها جمع شوند (اعتماد،۱۲۵:۱۳٦۳). فرآیند چنین روندی شبکه‌ی شهری را در عملکرد خود نامتعادل می‌کند و در نتیجه به زیان شهرهای کوچک و متوسط تمام می‌شود برای ایجاد تعادل و به‌منظور شکل دادن فضاهای مناسب و همگون بحث برنامه‌ریزی منطقه‌ای، شناخت نابرابری‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نواحی مختلف است (مومنی، حاتمی،۱٦:۱۳۸۹). در این پژوهش سعی براین است که ابعاد مختلف پایداری در توزیع فضایی توسعه در سطح شهرستان‌های استان خوزستان را مورد تحلیل و بررسی قرار دهیم و از این طریق به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان، برای تحقق عدالت اجتماعی و برابری فضایی در سطح استان خوزستان کمک کرده باشیم.

مبانی نظری

در افکار صاحب‌نظران توسعه، تعابیر مختلفی از واژه‌ی توسعه وجود دارد که از آن جمله می‌توان به افزایش تولید، افزایش بازدهی، ارتقای سطح کمّی و کیفی زندگی، ارتقای سطح خدمات بهداشتی و درمانی، برطرف کردن مشکلات بی‌کاری و تورّم ، تأمین نیازهای اقتصادی– اجتماعی، برخورداری از آموزش و فرهنگ و مشارکت فعّال در عرصه‌های مختلف اشاره کرد. توسعه در واقع نخستین و مهم‌ترین هدف تمامی دولت‌ها محسوب می‌شود. یکی از عوامل مهم توسعه همانا پیشرفت اقتصادی است. اما تنها این عامل نیست و دلیل این امر آن است که توسعه صرفاً پدیده‌ای اقتصادی نیست. بنابراین هدف اصلی توسعه باید ایجاد الگوی مطلوب رشد درآمد همگانی باشد که تمام قشرهای جامعه را پوشش دهد. توسعه علاوه بر بهبود میزان تولید و درآمد، شامل دگرگونی‌هایی در ساختار سیاسی، نهادی، اجتماعی، اداری و اصلاح آن‌ها و هم‌چنین وجه نظرهای عمومی مردم نیز هست (زیاری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۸). توسعه اگرچه دارای بعد کمّی است، و درپاره‌ای موارد حتی ممکن است مترادف با کلمه‌ی رشد تلقی شود؛ در اصل دارای ابعاد کیفی است. درواقع توسعه

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

دارای ابعادچندگانه‌ای است که کلمه‌ی رشد فاقد تمامی آن ابعاد است (قائد رحمتی و دیگران، ۱۳۸۹: ٤).

اگرچه پارادایم توسعه، علاوه بر رشد، بهبود سایر جنبه‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی نیز مدّ نظر قرار گرفت؛ بعضاً به دلیل استفاده‌ی نامعقول از منابع محدود طبیعی، تداوم و پایداری فرایند توسعه محل تردید جدی قرار گرفت و پژوهش‌گران، اصطلاح توسعه‌ی پایدار را جایگزین توسعه کردند، تا علاوه بردست‌یابی به این مهم تداوم و پایداری این فرایند نیز تضمین شود. بنابراین اگر توسعه‌ی پایدار مفهوم تکامل یافته‌ی توسعه باشد، خوشبختی چند جانبه‌ی نسل بشر، بدون کاهش توانایی های نسل‌های آتی و تخریب محیط زیست مدّ نظر است (اطاعت، ۱۳۹۰: ۸). کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه که برای اولین بار این اصطلاح را ارائه داد، توسعه‌ی پایدار را به‌عنوان توسعه‌ای تعریف کرد که نیازهای نسل فعلی را بدون ایجاد اشکال در توانایی نسل‌های آینده در برآوردن احتیاجات خود تأمین می‌کند (مهشواری، ۱۳۷۸: ٦۱). این تعریف دو مفهوم را در بر دارد: ۱- مفهوم نیاز، به‌ویژه نیازهای اساسی فقرا اولویت درجه یک را دارد؛ ۲- توسعه‌ی پایدار در برگیرنده‌ی ایده‌ی محدودیت‌هایی است که به وسیله وضعیت اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی تحمیل می‌شود. واژه‌ی نیاز از نظر بسیاری از اقتصاد دانان با مشکل همراه است. نیاز اغلب به انواع معینی از خواست‌ها یعنی تغذیه، آموزش و بهداشت اشاره دارد که در هر برنامه‌ای باید در اولویت قرار گیرد. بنابراین می‌توان با جایگزینی مفهوم رفاه در تعریف مزبور آن را به‌صورت زیر ارائه داد: توسعه‌ای که رفاه نسل فعلی را بدون ایجاد اشکال در توانایی نسل‌های آینده برای دستیابی به رفاه خود تأمین می‌کند. این تعریف، توسعه‌ی پایدار را به‌صورت افزایش مستمر یا حداقل حفظ رفاه انسان در طی زمان تفسیر می‌کند (پیرس و وارفورد، ۱۳۷۷: ۸۰). به استناد تعاریف ذکرشده توسعه‌ی پایدار فرایندی است که اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی جامعه را هرجا که ممکن است از طریق وضع سیاست‌ها، انجام اقدام‌های لازم و عملیات حمایتی با هم تلفیق می‌کند.(اوایی‌سی‌دی[1]، ۲۰۰۱:١٤). اصل۱ اعلامیه‌ی ریو حاکی از این است که انسان محور توجه توسعه‌ی پایدار است و انسان‌ها سزاوار و مستحق

[1] - OECD

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

یک زندگی سالم هستند (یوان[1]،۱۵:۲۰۰۱). سه دسته عواملی که به رواج تفکر توسعه‌ی پایدار کمک کرده‌اند، عبارتند از: ۱- نتایج بد کارکردی اجرای سیاست‌های تعدیل ساختاری که خود برای مقابله با بحران اقتصاد جهانی در دهه‌ی ۱۹۸۰ م. تدوین شده بود؛ ۲- افزایش بی امان و وقفه ناپذیر فقر و گرسنگی و نابرابری در جهان؛ ۳- تخریب نگران کننده‌ی محیط زیست و منابع طبیعی در نتیجه‌ی کاربرد تکنولوژی‌ها (زاهدی مازندرانی، ۱۳۷۷: ۲٤٥)

بنیادهای اصلی توسعه‌ی پایدار را می‌توان به شرح زیر عنوان کرد:۱- کنار گذاشتن تصوّر قدر قدرتی انسان، ۲- اکوسیستم بسیار مهم‌تر از درک و تصور فعلی است؛ ۳- عدالت و برابری؛ ٤- تعامل توسعه و پایداری؛ ٥- مشارکت و وفاق؛ ٦- مردم محوری (کیرک‌پاتریک[2]،۹:۲۰۰۱)، ۷-برنامه‌ی جامع، چرخه‌ای و تلفیقی؛ ۸- دیدی سیستمی و کل گرایانه؛ ۹- ساخت بر روی آنچه که وجود دارد ۱۰- استفاده‌ی عاقلانه از منابع (یانگ و برتون، ۱۳۷۷: ۱۱).

توسعه‌ی پایدار و عدالت فضایی

با مطرح شدن نظریه‌ی توسعه پایدار مفهوم عدالت همواره از مهم‌ترین و پایه‌ای‌ترین ارکان آن بوده است. مسأله‌ی مهم در برقراری توسعه‌ی پایدار شهری، توجه به شاخص‌های اقتصادی، محیطی و سلامت اجتماعی شهرها در بستر برنامه‌ریزی است. از اوایل قرن نوزدهم، تفاوت میان نحوه‌ی درآمد در نقاط مختلف، نظریه‌پردازان را به ارائه‌ی فرضیه‌هایی پیرامون پیدایش نابرابری، واداشته است. هنگامی که پایین بودن درآمد با فقر درآمد ناشی از دسترسی کمتر به کالا و خدمات ارائه شده از سوی بخش دولتی ترکیب شود، به عقب ماندگی نواحی می‌انجامد (حکمت نیا و دیگران، ۱۳۹۰: ١٦٦). در کتاب تئوری شکل شهر کوین لینچ، تأمین عدالت و برابری، در ردیف ارزش‌های آرمانی آمده است که کسب آن‌ها تا کنون به ندرت اتفاق افتاده است. توزیع فضایی متعادل خدمات از مهم‌ترین نشانه‌های عدالت اجتماعی به‌شمار می‌رود. مسأله‌ی مهم در توزیع عادلانه‌ی امکانات به‌عنوان راهبرد عدالت اجتماعی، چگونگی توزیع خدمات و توانایی‌ها میان نواحی شهری است (همان منبع : ١٦٦).

[1] -UN
[2] - kirkpatrick

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

عدم تعادل فضایی و توزیع نا متعادل خدمات و امکانات به صورت نامناسب از ویژگی‌های بارز و عمده‌ی کشورهای جهان سوم و ایران است (نظریان، ۱۵٦:۱۳۷٦). تمرکز نامعقول و نا متناسب در عرصه‌های زیستی، توسعه‌ی اقتصادی- اجتماعی نابرابر نواحی جغرافیایی را درپی خواهد داشت. موضوعی که بازتاب آن‌را در چشم انداز جغرافیایی شهرها و رشد ناهمگون آن‌ها نیز می‌توان یافت (فرید، ٤۳۳:۱۳۸۸). در سطح مناطق نیز این اختلاف در همه ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فضایی رشد یافته و این امر به ویژه در شهرها و مناطق زیر مجموعه (کلان شهرها) که محل تمرکز ثروت و قدرت، به واسطه‌ی ساختارهای حکومتی مرکزی متمرکز هستند، بیش‌تر به چشم میخورد (عندلیب، ۱۳۸۸: ۸۷). توسعه‌ی پایدار، پدیده‌ای با ابعاد گسترده است که در رشد و تکوین مناطق تأثیر گذار است. در همین زمینه، برنامه‌ریزی توسعه‌ی پایدار به‌طور اخص، در پی نظم بخشیدن به فضاهای شهری و روستایی، از لحاظ دسترسی به امکانات و خدمات و توزیع مناسب کاربری‌های مختلف است. به عبارت دیگر، درپی فراهم ساختن بهترین شرایط زیست و روابط مناسب میان کاربری‌های مختلف برای مردم است. کاهش فقر و نابرابری و تکیه بر اصل عدالت اجتماعی و برابری جغرافیایی از اقدامات اساسی توسعه‌ی پایدار است (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۳۵) در فرآیند شهرنشینی پایدار، اصول و رهیافت‌های توسعه‌ی پایدار به عنوان اصلی در مطالعات توسعه‌ی شهرها است که هدف آن توجه به برابری در رشد اقتصادی، عدالت اجتماعی و حقوق شهروندی، دسترسی مناسب به خدمات و نیازهای اساسی و ارتقای آگاهی نسبت به محیط زیست و عدالت اجتماعی خواهد بود، که به نوبه‌ی خود شهرها را به سوی پایداری سوق خواهد داد (دراکاکیس اسمیت، ۱۳۷۷: ۸۹). از این منظر اساس نظریه های عدالت اجتماعی بر این است، که نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه، بر سازمان فضایی آن تأثیر دارد (حبیبی و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۰٤). از دیدگاه عدالت فضایی، عدالت در برگیرنده‌ی مفاهیمی چون توزیع متناسب عملکردها و خدمات، دسترسی مناسب به مراکز خدماتی و فعالیتی، بدون تبعیض و تفاوت میان ساکنان یک شهر یا منطقه شهری است می‌توان گفت هدف اصلی توسعه‌ی پایدار بر مفاهیمی چون ارتقای کیفیت زندگی یعنی دخالت دادن و تأمین رفاه و عدالت اجتماعی و به تبع آن عدالت فضایی متمرکز است .در هر صورت عدالت اجتماعی به‌عنوان یکی از اصول چهارگانه توسعه‌ی پایدار در تمام جهان مورد توافق قرار

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

گرفته، هر چند تعاریف عدالت اجتماعی خود متفاوت و در هر مکانی افت و خیز دارد، آن‌چه که در تمام تعاریف پذیرفته شده، این است که عدالت اجتماعی به‌دنبال کاهش نابرابری‌ها بوده و با از میان بردن شکاف‌های عمیق میان امتیازات مثبت و منفی می‌تواند نتایج زیان‌آوری را که محرومیت و فقر بر محیط زیست و توسعه‌ی پایدار وارد می‌آورد از بین ببرد. لذا آن‌چه در این نوشتار مبنای کار قرار گرفته این تعریف توسعه‌ی پایدار است: توسعه‌ی پایدار، گونه‌ای از توسعه است که تنها به تعادل‌های زیست محیطی محدود نبوده بلکه لازمه‌ی آن پایداری اجتماعی– اقتصادی و خدمات رسانی و عدالت اجتماعی است (خاکپور، باوان پوری، ۱۳۸۸: ۱۸۸). به علاوه مفهوم برابری به‌عنوان یکی از بنیادهای توسعه‌ی پایدار که عدالت میان نسلی را با عدالت درون نسلی تلفیق می‌کند، مستلزم آن است که ساختار الگوهای درآمدی و توزیعی تغییر پیدا کند. بنا براین از نظر بعضی از صاحب نظران می‌توان آن را به‌عنوان پیش شرطی برای اتخاذ هرگونه استراتژی در ارتباط با توسعه‌ی پایدار دانست (یوان‌دی[1]، ۲۸:۱۹۹٤) واقعیت این است که بدون عدالت اجتماعی در میان نسل حاضر عدالت بین نسلی و در نتیجه‌ی توسعه‌ی پایدار نیز امکان‌پذیر نیست (سوباتینا[2]، ۹:۲۰۰۰).

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر نوع، توصیفی- تحلیلی و از لحاظ هدف، کاربردی است. ابزار گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای است که اطلاعات و داده‌های آن از منابع آماری استان در سال ۱۳۹۰ جمع‌آوری شده است. روش کار بدین صورت است که ابتدا در شش بخش آموزشی، اقتصادی، بهداشتی- درمانی، زیربنایی- کالبدی، زیست محیطی و فرهنگی- اجتماعی بررسی انجام می‌شود و بعد با تلفیق ۸۳ معرفه و شاخصی که در بخش‌های شش گانه استفاده شده به نتیجه‌گیری نهایی از توزیع فضایی توسعه در سطح شهرستان‌های استان می‌رسیم. روشی که برای این بخش استفاده شده، روش TOPSIS است برای تحلیل بیش‌تر از میانگین و ضریب هم‌بستگی پیرسون نیز استفاده شده و برای سطح بندی توسعه در استان نیز از روش تحلیل

[1] -UNDP
[2]- Soubbotina

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

خوشه‌ای استفاده شده است. در این تحقیق از ۸۳ شاخص استفاده شده که در جدول شماره‌ی یک قابل مشاهده است.

جدول شماره‌ی یک- شاخص‌های انتخاب شده برای بررسی توزیع فضایی توسعه در شهرستان‌های استان خوزستان

شاخص‌های آموزشی		
نسبت معلم به دانش آموز ابتدایی به ازای ۱۰۰ نفر	**نسبت کلاس به دانش آموز ابتدایی در ۱۰۰ نفر**	**نرخ باسوادی زنان**
نسبت مدرسه به دانش آموزان ابتدایی به ۱۰۰۰ نفر	نسبت معلم به دانش آموز راهنمایی در ۱۰۰ نفر	نسبت دانش آموزان به جمعیت ٦ سال به بالا
نسبت کلاس به دانش آموز راهنمایی به ازای ۱۰۰ نفر	مدرسه به دانش آموز راهنمایی در ۱۰۰۰ نفر	نسبت دانش آموز به جمعیت بالای ۱۰ سال
نسبت معلم به دانش آموز متوسطه به ۱۰۰ نفر	نسبت کلاس به دانش آموز متوسطه در ۱۰۰ نفر	نرخ باسوادی
نسبت مدارس دانش آموزان متوسطه به ازای ۱۰۰۰ نفر	نسبت کارکنان به دانش آموز ابتدایی به ۱۰۰نفر	نسبت دانش آموز دختر به پسر شهرستان
نسبت کارکنان به دانش آموز راهنمایی به ۱۰۰ نفر	نسبت کارکنان به دانش آموز متوسطه به ۱۰۰ نفر	
شاخص های اقتصادی		
معکوس نرخ بی‌کاری خالص	تعداد کارگاه‌های صنعتی ۱۰۰ نفر و بیشتردر۱۰هزار نفر	معکوس بار معیشتی
نرخ اشتغال خالص	تولید سرانه‌ی هر کارگر صنعتی	معکوس بار تکفل خالص
معکوس بار اقتصادی	تعداد کارگاه‌های صنعتی ۱۰ تا ۱۰۰ نفر در هزار نفر	نسبت تعداد سپرده نزد بانک‌ها به تعداد جمعیت
سرانه سپرده نزد بانک‌ها	تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی به تعداد کل شاغلان	نسبت تعدا واحدهای بانکی در ۱۰۰۰ نفر
نسبت تعداد فرصت‌های شغلی به بی‌کاران		
شاخص های بهداشتی-درمانی		
سرانه‌ی پزشک به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	سرانه‌ی مرکز اورژانس به ازای هر ۱۰ هزار نفر	سرانه‌ی دندانپزشک به ازای هر ۱۰ هزار
سرانه‌ی آزمایشگاه به ازای هر ۱۰ هزار	تعداد بیمارستان به ازای هر ۱۰۰ کیلومتر مربع	سرانه‌ی تخت بیمارستان به ازای هر ۱۰۰۰ نفر
سرانه‌ی شاغلان بخش بهداشت و درمان به ۱۰ هزارنفر	معکوس نرخ مرگ و میر	سرانه‌ی داروساز به ازای هر ۱۰ هزار
سرانه‌ی پیراپزشک به ازای هر ۱۰ هزار	سرانه‌ی مراکز بهداشتی درمانی به ۱۰ هزار	سرانه‌ی داروخانه به ازای هر ۱۰ هزار نفر
سرانه‌ی پزشکان عمومی به ازای هر ۱۰۰۰ هزار	تعداد آزمایشگاه به ازای هر ۱۰۰ کیلومتر مربع	سرانه‌ی پزشکان متخصص به ازای هر ۱۰۰۰ نفر
تعداد بیمارستان به ازای ۱۰۰۰۰۰ نفر		

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

ادامه‌ی جدول شماره‌ی یک- شاخص‌های انتخاب شده برای بررسی توزیع فضایی توسعه در شهرستان‌های استان خوزستان

شاخص‌های آموزشی		
شاخص‌های زیربنایی-کالبدی		
طول شبکه جمع آوری فاضلاب به مساحت شهرستان	نسبت تعداد جایگاه فروش بنزین در ۱۰۰۰۰ نفر	**نسبت تعداد مشترکین برق خانگی به خانوار**
نسبت کل راه‌ها به مساحت شهرستان	تعداد میادین میوه و تره بار در ۱۰۰۰۰۰ نفر	نسبت راه‌های روستایی به مساحت شهرستان
نسبت راه‌های اصلی به مساحت شهرستان	نسبت تعداد مشترکین آب به تعداد خانوار	نسبت پایانه به جمعیت در ۱۰۰۰۰۰
نسبت وسایل حمل و نقل به جمعیت در ۱۰۰ نفر	نسبت تعداد مشترکین گاز به تعداد خانوار	نسبت پست پیشتاز به جمعیت در ۱۰۰۰۰ نفر
نسبت تعداد مشترکین تلفن ثابت به خانوار	نسبت ایستگاه‌های آتشنشانی در۱۰۰۰۰ نفر	نسبت تعداد مشترکین تلفن همراه به جمعیت
شاخص های زیست محیطی		
نسبت تعداد خودروی حمل زباله به ۱۰۰۰ نفر	سرانه‌ی فضای سبز شهری به متر	نسبت عرصه های جنگلی به مساحت شهرستان
نسبت پارک به جمعیت در ۱۰۰۰ نفر	سرانه‌ی پارک‌های شهری به متر	نسبت وسعت پارک‌های شهری به مساحت شهرستان
نسبت وسعت فضای سبز شهری به مساحت شهرستان	سرانه‌ی عرصه های جنگلی	نسبت تعداد چاه‌های عمیق و نیمه عمیق در ۱۰۰۰ نفر
سرانه‌ی منابع زیر زمینی آب به متر مکعب	نسبت فضاهای سبز به مساحت شهرستان به هکتار	
شاخص های اجتماعی-فرهنگی		
نسبت نمایشگاه‌های فرهنگی برپاشده به ۱۰ هزار نفر	نسبت تماشاگر سینما به کل جمعیت	چاپ‌خانه های تحت نظارت اداره ارشاد به ۱۰۰۰۰ نفر
نسبت کتابخانه به ازای هر ۱۰ هزار نفر	مراکز عرضه محصولات فرهنگی به ۱۰۰۰ نفر	تعداد کتاب به جمعیت با سواد شهرستان
نسبت اعضای کتابخانه به جمعیت با سواد شهرستان	**معکوس بعد خانوار**	نسبت مساجد به ازای هر ۱۰ هزار نفر
سرانه‌ی کانون پرورش فکری برای هر ۱۰ هزار نفر	معکوس نرخ طلاق	

منبع:مطالعات نگارندگان

روش *TOPSIS*

این مدل توسط هوا نگ ویون در سال ۱۹۸۱ پیشنهاد شده است. در این روش M گزینه با N شاخص ارزیابی می‌شود (مؤمنی و همکاران،۱۳۹۰:۱۳۸). منطق اصولی این مدل، راه

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

حل ایده ال (مثبت) و راه حل ایده‌آل منفی را تعریف می‌کند. در این مدل گزینه‌های بهینه که بیش‌ترین تشابه را با ایده‌آل داشته باشند، رتبه‌ی بالاتری را کسب می‌کنند (چانگ[1]، ۲۰۰۳: ۱۰۷-۱۱۵) در این روش علاوه بر در نظر گرفتن فاصله یک گزینه Ai از نقطه ایده‌آل، فاصله آن از نقطه ایده‌آل منفی هم در نظر گرفته می‌شود. فرض بر آن است که مطلوبیت هر شاخص، به‌طور یکنواخت افزایشی یا کاهشی می‌باشد. به‌طور کلی این تکنیک بر این مفهوم بنا شده است که گزینه انتخابی باید کمترین فاصله را با ایده آل مثبت (A+) و بیش‌ترین فاصله را ایده آل منفی(A-) داشته باشد. حل مسئله با این روش، مستلزم گام‌های زیر می‌باشد:

۱- کمّی کردن و بی‌مقیاس سازی ماتریس مورد نظر با کمک نرم اقلیدسی. ماتریس به دست آمده ماتریس N نامیده می‌شود.

$$r_{ij} = \frac{r_{ij}}{\left(\sum_{i=1}^{m} r_{ij}^{2}\right)^{\frac{1}{2}}}, \qquad (j = 1,\ldots,n)$$

۲- به‌دست آوردن ماتریس بی مقیاس موزون. ماتریس بی مقیاس شده موزون از حاصل ضرب، ماتریس بی مقیاس سازی شده(N) در ماتریس قطری وزن‌ها (W) به دست می‌آید.

$$V = N \times W_{n\times n}$$

۳- تعیین راه حل ایده آل مثبت و راه حل ایده‌آل منفی

بردار بهترین مقادیر هر شاخص ماتریس $v_j^+ = v$

بردار بدترین مقادیر شاخص هر ماتریس $v_j^- = v$

٤- به‌دست آوردن میزان فاصله‌ای هر گزینه تا ایده‌آل مثبت و منفی

فاصله‌ی اقلیدسی هر گزینه تا ایده آل مثبت $d_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^{n}(V_{ij} - V_j^+)^2}, i = 1,2,\ldots,m$

فاصله‌ی اقلیدسی هر گزینه تا ایده آل منفی $d_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^{n}(V_{ij} - V_j^-)^2}, i = 1,2,\ldots,m$

۵- تعین نزدیکی نسبی(CL*) یک گزینه به راه حل ایده آل

رتبه‌بندی گزینه‌ها: هر گزینه‌ای که CLI* آن بزرگ‌تر باشد، بهتر و بالاترین رتبه را نسبت به سایر گزینه‌ها به خود اختصاص داده است.

$$CL_i^* = \frac{d_i^-}{d_i^- + d_i^+}$$

[1] -Chang

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

تحلیل خوشه‌ای

هدف بسیاری از فعالیت‌های تحقیقاتی پی بردن به این است که کدام‌یک از داده‌های موجود در یک مجموعه مشابه و یا متفاوت هستند. تحلیل خوشه‌ای اصولی‌ترین روش برای برآورد شباهت میان افراد در یک مجموعه است. در تحلیل خوشه‌ای معمولاً p صفت بر روی n داده اندازه‌گیری می‌شود و بعد یک ماتریس n*p از داده‌های خام تشکیل می‌شود. سپس ماتریس داده‌های خام به ماتریس شباهت‌ها یا فاصله ها تبدیل می‌شود و با استفاده از یکی از تکنیک‌های طبقه‌بندی، داده‌ها را بر اساس شباهت میان آن‌ها گروه‌بندی می‌کنند. هدف از تشکیل خوشه‌ها آن است که در هر دسته موادی را قرار دهیم که دارای تنوّع کمتری نسبت به تنوّع موجود میان دسته‌ها باشند.

ضریب هم‌بستگی پیرسون

یکی از ابزارهای مناسب برای تحلیل میان متغیّرها، ضریب هم‌بستگی پیرسون است. این ضریب برای بررسی رابطه میان دو متغیّر فاصله‌ای و یا اسمی مورد استفاده قرار می‌گیرد. مقدار آن همواره میان ۱+ و ۱- در نوسان است. چنان‌چه مقدار به دست آمده مثبت باشد به معنای این است که تغییرات در هر دو متغیّر به‌طور هم جهت اتفاق می‌افتد. به بیان دیگر با هرگونه افزایش در مقدار یک متغیّر، مقدار متغیّر دیگر نیز افزایش می‌یابد و برعکس. اما چنان‌چه مقدار هم‌بستگی منفی باشد، بیان‌کننده‌ی این نکته است که دو متغیّر در جهت عکس هم‌دیگر حرکت می‌کنند. یعنی با افزایش مقدار یک متغیّر، مقادیر متغیّر دیگر کاهش می‌یابد و برعکس. اگر مقدار به‌دست آمده برای ضریب هم‌بستگی صفر باشد به معنای این است که هیچ‌گونه رابطه‌ای میان دو متغیّر وجود ندارد.

منطقه‌ی مورد مطالعه

استان خوزستان با مساحت ٦٤٠٥٤ کیلومتر مربع در جنوب غربی ایران قرار دارد. این استان پنجمین استان پرجمعیت ایران است. در سال ۱۳۹۰، جمعیت استان ٤٥٣١٧٢٠ نفر بوده است که از این تعداد ۷۱/۰۲ درصد در نقاط شهری و ۲۸/۷۱ درصد در نقاط روستایی سکونت داشته و بقیه غیر ساکن بوده‌اند. از رقم کل جمعیت خوزستان (٤٥٣١٧٢٠ نفر)،

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

شهرستان اهواز با اختصاص رقم جمعیتی ۱۳۹۵۱۸٤ نفر حدود یک سوم جمعیت استان را به‌خود اختصاص داده است که حاصل نقش سیاسی، اداری و اعمال سیاست تمرکز در سیستم برنامه‌ریزی است. از طرف دیگر فاصله‌ی جمعیتی شهرستان اهواز با بقیه‌ی شهرستان‌های استان مشهود است. اما به‌جز موقعیت استثنایی شهرستان اهواز، در بقیه‌ی شهرستان‌های استان، شهرستان دزفول با ٤۲۳۵۵۲ نفر بالاترین و شهرستان لالی ۳۷۳۸۱ نفر پایین‌ترین رقم جمعیت استان را به خود اختصاص می‌دهند. جدول شماره‌ی دو توزیع جمعیت و میزان شهرنشینی را به تفکیک شهرستان‌های استان خوزستان در سال ۹۰ نشان می‌دهد (مرکز آمار ایران: ۱۳۹۰).

جدول شماره‌ی دو- توزیع جمعیت در استان خوزستان به تفکیک شهرستان سال ۱۳۹۰

	جمعیت	میزان شهرنشینی
کل استان	٤٥۳۱۷۲۰	۷۰
ابادان	۲۷۱٤۸٤	۰/۸٤
امیدیه	۹۰٤۲۰	۰/٦۹
اندیکا	۵۷۹۷	۰/۰٤
اندیمشک	۱٦۷۱۲٦	۰/۷۷
اهواز	۱۳۹۵۱۸٤	۰/۸۱
ایذه	۲۰۳٦۲۱	۰/٦۰
باغملک	۱۰۷٤۵۰	۰/٤۰
باوی	۸۹۱٦۰	۰/٦۱
بندرماهشهر	۲۷۸۰۳۷	۰/۹۲
بهبهان	۱۷۹۷۰۳	۰/۷۰
خرمشهر	۱٦۳۷۰۱	۰/۸۰
دزفول	٤۲۳۵۵۲	۰/۷۰
دشت ازادگان	۹۹۸۳۱	۰/۵۲
رامشیر	٤۸۹٤۳	۰/۵۱
رامهرمز	۱۰۵٤۱۸	۰/٦٦
شادگان	۱۵۳۳۵۵	۰/۳۸
شوش	۲۰۲۷٦۲	۰/٤۳
شوشتر	۱۹۱٤٤٤	۰/٦۳
گتوند	٦٤۹۵۱	۰/٦۷
لالی	۳۷۳۸۱	۰/٤۷
مسجدسلیمان	۱۱۳۲۵۷	۰/۹۱
هفتکل	۲۲۳۹۱	۰/٦٦
هندیجان	۳۷٤٤۰	۰/۷۵
هویزه	۳٤۳۱۲	۰/۵۸

منبع(مرکز آمار ایران،۱۳۹۰)

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

یافته‌ها

با توجه به این‌که در بخش تلفیقی از ۸۳ شاخص استفاده شده جداول و ماتریس‌های این بخش بسیار طولانی و بزرگ می‌باشد و با توجه به محدودیت‌های موجود در این بخش فقط نتایج و جداول نهایی ارائه شده است.

جدول شماره‌ی سه- وزن و رتبه شهرستان‌های استان خوزستان بر اساس الگوی TOPSIS

شهرستان	اهواز	دزفول	آبادان	بندر ماهشهر	ایذه	بهبهان	خرمشهر	مسجدسلیمان	لالی
رتبه‌ی توسعه‌ی اقتصادی	۲	۱۱	٤	۱	۱۸	۹	۳	۱۰	۲۱
وزن توسعه‌ی اقتصادی	۰/۷٤۳	۰/۰٤۸	۰/۳۲٤	۰/۸۸٦	۰/۰۰۲۲	۰/۰۷۵	۰/۳۷۵	۰/۰۵۱	۰/۰۰۱۱
رتبه‌ی توسعه‌ی بهداشتی – درمانی	۱	٦	۱۰	۹	۲۰	۳	۲۱	۸	۱۳
وزن توسعه‌ی بهداشتی- درمانی	۰/۸۱۷	۰/۱۹۷	۰/۱۵۹	۰/۱٦۲	۰/۰۵۸	۰/۲۸۸	۰/۰٤۹	۰/۱۷۹	۰
رتبه‌ی توسعه‌ی زیربنایی-کالبدی	۱	۱۱	۳	٤	۱٦	۱۰	۲	۹	۸
وزن توسعه‌ی زیربنایی- کالبدی	۰/۷٤۲	۰/۰٤٦	۰/٤۷۱	۰/۲۸۰	۰/۰۳۲	۰/۰٤۸	۰/۵۵۹	۰/۰۵۷	۰/۰٦۷
رتبه‌ی توسعه‌ی فرهنگی-اجتماعی	٤	۲	۱	۱٦	۸	۷	۳	۱۷	۲۲
وزن توسعه‌ی فرهنگی-اجتماعی	۰/۸۹۰	۰/۹٦۹	۰/۹۷۱	۰/۲٤۹	۰/۲٦۸	۰/۲۸۳	۰/۹۳٦	۰/۲٤۳	۰/۱۹۷
رتبه‌ی توسعه‌ی زیست محیطی	۹	۱	۱٦	۱۷	۲	٦	۱۸	۵	٤
وزن توسعه‌ی زیست محیطی	۰/۱٦٦	۰/٤۸۲	۰/۰۰۵۹	۰/۰۰۳۹	۰/٤۸۰	۰/۲۷۵	۰/۰۰۳۸	۰/۲۷۷	۰/۳۵٦
رتبه‌ی توسعه‌ی آموزشی	۲٤	۲۰	۲۲	۲۳	۸	۷	۲۱	۱۷	۹
وزن توسعه‌ی آموزشی	۰/۱٤۰	۰/۱٦٤	۰/۱٤۳	۰/۱٤۳	۰/۵۰۷	۰/۵۵۲	۰/۱٤٦	۰/۲۸۷	۰/۵۰۲
رتبه‌ی توسعه‌ی به‌صورت تلفیقی	۱	۲	۳	٤	۵	٦	۷	۸	۹
وزن نهایی توسعه	۰/۵٦۳	۰/۳۰۰	۰/۲٤۷	۰/۲۳۹	۰/۲۲۰	۰/۲۰۹	۰/۱۹۲	۰/۱۸۷	۰/۱۸۳

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

ادامه‌ی جدول شماره‌ی سه- وزن و رتبه شهرستان‌های استان خوزستان بر اساس الگوی **TOPSIS**

شهرستان	باغملک	اندیمشک	شوش	شوشتر	دشت آزادگان	رامهرمز	گتوند	شادگان	هندیجان	هفتکل	رامشیر
رتبه‌ی توسعه‌ی اقتصادی	۱٤	۱۳	٦	٥	۱۲	۸	۱۷	۷	۱٥	۱٦	۲۲
وزن توسعه‌ی اقتصادی	۰/۰۱۱	۰/۰۲۸	۰/۱٥۱	۰/۱٦۹	۰/۰۳۱	۰/۱۳۲	۰/۰۰۲٥٦	۰/۱٤۰	۰/۰۰۳۹	۰/۰۰۲٥۷	۰/۰۰۰۸
رتبه‌ی توسعه‌ی بهداشتی- درمانی	۱۷	۱۹	۱۸	٥	۲	۱۲	٤	۱٦	۱٥	۱۱	۷
وزن توسعه‌ی بهداشتی- درمانی	۰/۰٦٤	۰/۰٦۱	۰/۰٦۲	۰/۲۰۸	۰/٦٦٤	۰/۰۹٦	۰/۲۷٤	۰/۰٦۸	۰/۰۸٥	۰/۱۳۸	۰/۱۹۲
رتبه‌ی توسعه‌ی زیربنایی-کالبدی	٦	۱۳	۱۸	٥	۲۲	۷	۲۱	۱۲	۱٥	۱۷	۲۰
وزن توسعه‌ی زیربنایی- کالبدی	۰/۱۸٦	۰/۰۳٦	۰/۰۲۰	۰/۱۹۷	۰/۰۰٤۷	۰/۱۸٤	۰/۰۰۸٤	۰/۰۳۷	۰/۰۳٥	۰/۰۲۷	۰/۰۱۲
رتبه‌ی توسعه‌ی فرهنگی-اجتماعی	۱۰	۱۸	۲٤	٥	۱۲	٦	۲۰	۱۳	۱٥	۱٤	۹
وزن توسعه‌ی فرهنگی- اجتماعی	۰/۲٦۷	۰/۲٤۰	۰/۰۱۰٥	۰/۸٦۹	۰/۲٥۹	۰/٥۹٥	۰/۲۱۳	۰/۲٥۷	۰/۲٥۱	۰/۲٥٤	۰/۲٦۸
رتبه‌ی توسعه‌ی زیست محیطی	۸	۳	۷	۱۱	۱۲	۱٤	۱۰	۲٤	۱۳	۱۹	۲۲
وزن توسعه‌ی زیست محیطی	۰/۲٤٤	۰/۳٥۹	۰/۲٦۷	۰/۰۳۷	۰/۰۲٥	۰/۰۱۰	۰/۱۲٤	۰/۰۰۰۱	۰/۰۱٤	۰/۰۰۲٥	۰/۰۰۱۳
رتبه‌ی توسعه‌ی آموزشی	٤	۱۳	۱۰	۱۸	۱۹	٦	۱٦	۱٤	۱۲	۳	۲
وزن توسعه‌ی آموزشی	۰/۳۳٥	۰/۳٥۰	۰/٤۳٥	۰/۲۸٦	۰/۲۸۲	۰/٥٦٤	۰/۲۹۰	۰/۳۰٤	۰/۳۹۲	۰/٦٤۷	۰/۸۹
رتبه‌ی توسعه‌ی به‌صورت تلفیقی	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱٤	۱٥	۱٦	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰
وزن نهایی توسعه	۰/۱٥۱	۰/۱٤۸	۰/۱۳۱	۰/۱۱۲	۰/۰۹٥	۰/۰۸۸	۰/۰۷۹	۰/۰٦۱	۰/۰٤٦	۰/۰٤۳	۰/۰٤۲

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

ادامه‌ی جدول شماره‌ی سه- وزن و رتبه شهرستان‌های استان خوزستان بر اساس الگوی TOPSIS

شهرستان	رتبه‌ی توسعه‌ی اقتصادی	وزن توسعه‌ی اقتصادی	رتبه‌ی توسعه‌ی بهداشتی- درمانی	وزن توسعه‌ی بهداشتی- درمانی	رتبه‌ی توسعه‌ی زیربنایی-کالبدی	وزن توسعه‌ی زیربنایی- کالبدی	رتبه‌ی توسعه‌ی فرهنگی-اجتماعی	وزن توسعه‌ی فرهنگی-اجتماعی	رتبه‌ی توسعه‌ی زیست محیطی	وزن توسعه‌ی زیست محیطی	رتبه‌ی توسعه‌ی آموزشی	وزن توسعه‌ی آموزشی	رتبه‌ی توسعه‌ی به‌صورت تلفیقی	وزن نهایی توسعه
امیدیه	۱۹	۰/۰۰۱۶	۱۴	۰/۰۹۴	۱۴	۰/۰۳۶	۱۹	۰/۲۳۰	۱۵	۰/۰۰۷۸	۱۱	۰/۴۰۴	۲۱	۰/۰۴۱
هویزه	۲۰	۰/۰۰۱۷	۲۳	۰/۰۱۹	۱۹	۰/۰۱۶	۱۱	۰/۲۶۰	۲۰	۰/۰۰۱۶	۵	۰/۵۷۲	۲۲	۰/۰۳۳
اندیکا	۲۳	۰/۰۰۰۲	۲۲	۰/۰۱۹	۲۳	۰/۰۰۳۹	۲۱	۰/۲۰۵	۲۳	۰/۰۰۰۷	۱	۰/۹۲۵	۲۳	۰/۰۲۵
باوی	۲۴	۰/۰۰۰۰۴	۲۴	۰/۰۰۱۷	۲۴	۰/۰۰۲۳	۲۳	۰/۱۸۷	۲۱	۰/۰۰۱۴	۱۵	۰/۲۹۶	۲۴	۰/۰۲۱

منبع:مطالعات نگارندگان

رتبه‌بندی توسعه یافتگی میان شهرستان‌های استان خوزستان، شهرستان‌های اهواز، دزفول، آبادان، بندر ماهشهر و ایذه در رده‌های اول تا پنجم و رامشیر، امیدیه، هویزه، اندیکا و باوی در رده‌های آخر قرار دارند. جدول شماره‌ی سه وزن و رتبه‌ی توسعه یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان را در شش بخش جداگانه و یک بخش تلفیقی نشان می‌دهد. برای بررسی بیش‌تر از تحلیل خوشه‌ای استفاده شده است.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

جدول شماره‌ی چهار- خوشه‌بندی توسعه یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان در بخش‌های مختلف

شهرستان	آموزشی	اقتصادی	بهداشتی-درمانی	زیربنایی- کالبدی	زیست محیطی	فرهنگی-اجتماعی	تلفیقی
اهواز	۵	۲	۱	۱	٤	۲	۱
دزفول	۵	۵	٤	۵	۱	۱	۲
آبادان	۵	۳	٤	۳	۵	۱	۳
بندرماهشهر	۵	۱	٤	٤	۵	٤	۳
ایذه	۳	۵	۵	۵	۱	٤	۳
بهبهان	۳	٤	۳	۵	۳	٤	۳
خرمشهر	۵	۳	۵	۲	۵	۱	٤
مسجدسلیمان	٤	۵	٤	۵	۳	٤	٤
لالی	۳	۵	۵	۵	۲	٤	٤
باغملک	۲	۵	۵	٤	۳	٤	٤
اندیمشک	٤	۵	۵	۵	۲	٤	٤
شوش	۳	٤	۵	۵	۳	۵	٤
شوشتر	٤	٤	٤	٤	۵	۲	٤
دشت آزادگان	٤	۵	۲	۵	۵	٤	۵
رامهرمز	۳	٤	۵	۵	۵	۳	۵
گتوند	٤	۵	۳	۵	٤	٤	۵
شادگان	٤	٤	۵	۵	۵	٤	۵
هندیجان	٤	۵	۵	۵	۵	٤	۵
هفتکل	۲	۵	٤	۵	۵	٤	۵
رامشیر	۱	۵	٤	۵	۵	٤	۵
امیدیه	٤	۵	۵	۵	۵	٤	۵
هویزه	۳	۵	۵	۵	۵	٤	۵
اندیکا	۱	۵	۵	۵	۵	٤	۵
باوی	٤	۵	۵	۵	۵	٤	۵

منبع:مطالعات نگارندگان

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

نتایج تحلیل خوشه‌ای عبارت است از:

سطح اول توسعه: اهواز

سطح دوم توسعه: دزفول

سطح سوم توسعه: آبادان، بندرماهشهر، ایذه، بهبهان

سطح چهارم توسعه: خرمشهر، مسجدسلیمان، لالی، باغملک، اندیمشک، شوش، شوشتر

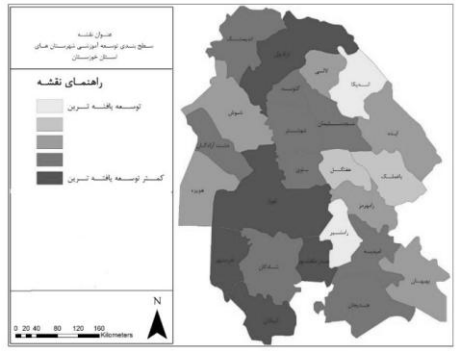
سطح پنجم توسعه: دشت آزادگان، رامهرمز، گتوند، شادگان، هندیجان، هفتکل، رامشیر، امیدیه، هویزه، اندیکا، باوی

نتایج تحلیل خوشه‌ای در سایر بخش‌ها، در نقشه‌های سطح‌بندی توسعه در قسمت بعدی آورده شده است.

تحلیل جغرافیایی از توسعه در شهرستان‌های استان خوزستان

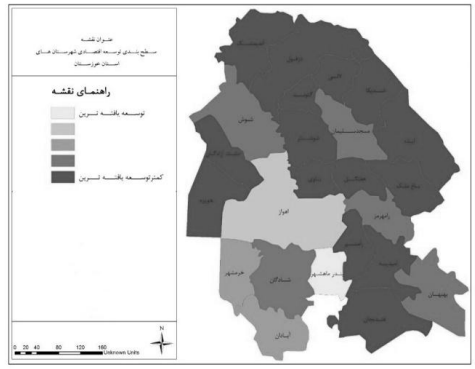
در این بخش به تحلیل جغرافیایی از وضعیت توسعه در استان می‌پردازیم. برای این امر شهرستان‌های استان خوزستان را یک بار به دو گروه شمالی- جنوبی و یک بار به دو گروه شرقی- غربی تقسیم کرده‌ایم و آن‌گاه با استفاده از میانگین وزن توسعه هر نیمه، به مقایسه می‌پردازیم. شهرستان‌های نیمه شمالی سیزده عدد هستند که عبارتند از: اندیکا، اندیمشک، ایذه، باغملک، باوی، دزفول، دشت آزادگان، شوش، شوشتر، گتوند، لالی، مسجد سلیمان و هفتکل. شهرستان‌های نیمه‌جنوبی: آبادان، امیدیه، اهواز، بندرماهشهر، بهبهان، خرمشهر، رامشیر، رامهرمز، شادگان، هندیجان، هویزه. شهرستان‌های نیمه شرقی استان یازده عدد هستند که عبارتند از: امیدیه، اندیکا، ایذه، باغملک، بهبهان، رامشیر، رامهرمز، لالی، مسجدسلیمان، هفتکل، هندیجان. شهرستان‌های نیمه غربی: آبادان، بندر ماهشهر، اندیمشک، اهواز، باوی، خرمشهر، دزفول، دشت آزادگان، شادگان، شوش، شوشتر، گتوند، هویزه.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

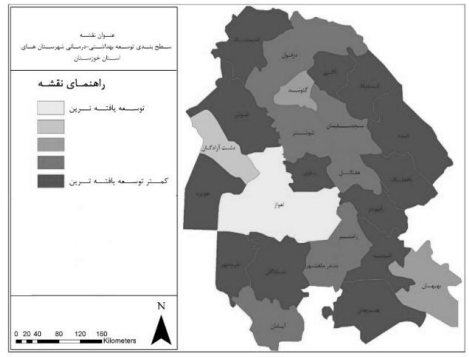

نقشه‌ی شماره‌ی یک- سطح‌بندی توسعه اقتصادی شهرستان‌های استان خوزستان

پردازش: نگارندگان

نقشه شماره‌ی دو- سطح‌بندی توسعه آموزشی شهرستان‌های استان خوزستان

پردازش: نگارندگان

نقشه شماره‌ی سه- سطح‌بندی توسعه زیربنایی-کالبدی شهرستان‌های استان خوزستان

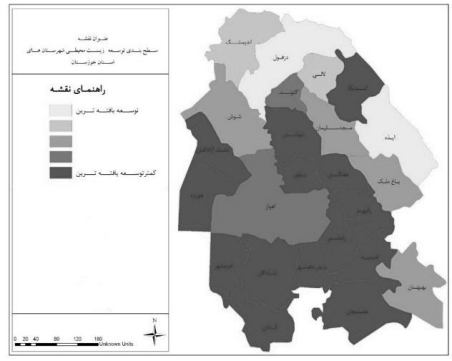
پردازش: نگارندگان

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

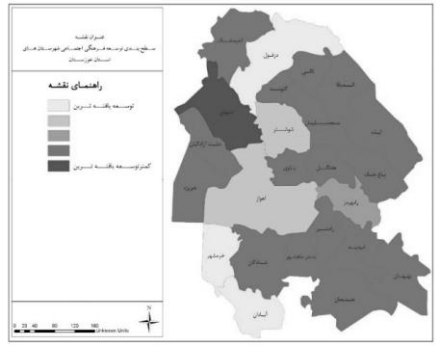

نقشه‌ی شماره‌ی چهار- سطح‌بندی توسعه بهداشتی-درمانی شهرستان‌های استان خوزستان

پردازش: نگارندگان

نقشه‌ی شماره‌ی پنج- سطح‌بندی توسعه فرهنگی-اجتماعی شهرستان‌های استان خوزستان

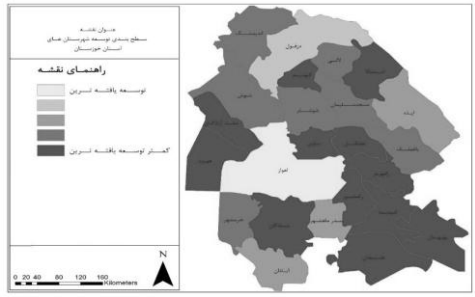
پردازش: نگارندگان

نقشه‌ی شماره‌ی شش- سطح‌بندی توسعه زیست محیطی شهرستان‌های استان خوزستان

پردازش: نگارندگان

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

نقشه‌ی شماره‌ی هفت- سطح‌بندی توسعه بصورت تلفیقی در شهرستان‌های استان خوزستان

پردازش: نگارندگان

همان‌طور که از نقشه‌ی سطح بندی توسعه‌ی آموزشی شهرستان‌های استان خوزستان پیداست میان شمال و جنوب استان از نظر توسعه‌ی آموزشی تفاوت چندانی وجود ندارد. به گونه‌ای که میانگین امتیاز توسعه یافتگی شمال استان ۰/٤۳۲ است. در مقابل این مقدار برای جنوب استان ۰/۳۸۷ است که تفاوت اندکی را به‌نفع شمال نشان می‌دهد. اما چیزی که به‌خوبی قابل مشاهده است تفاوت میان شرق و غرب استان است؛ به گونه‌ای که میانگین امتیاز توسعه یافتگی شرق استان ۰/۵۷٤ و غرب استان ۰/۲۷٤ است. در زمینه‌ی توسعه‌ی اقتصادی ناظر تمرکز توسعه‌ی اقتصادی در جنوب و غرب استان هستیم. میانگین وزن توسعه یافتگی شمال ۰/۰۳۸ و میانگین جنوب استان ۰/۲٤٤ است. مقایسه‌ی شهرستان‌های شرقی و غربی نیز بیان‌کننده‌ی نابرابری نسبتاً شدیدی از نظر توسعه‌ی اقتصادی است؛ به گونه‌ای که میانگین امتیاز توسعه یافتگی غرب ۰/۱٦۸ و شرق استان ۰/۰۹۷ است. این مقادیر نشان دهنده‌ی برتری جنوب استان بر شمال و غرب استان بر شرق از نظر میانگین وزن توسعه یافتگی اقتصادی است. در بخش بهداشتی- درمانی میانگین امتیاز توسعه یافتگی شمال استان در این بخش ۰/۱۵٦ و جنوب استان ۰/۱۸٤ است که تفاوت چندانی را نشان نمی‌دهد. اما مقایسه‌ی میانگین شهرستان‌های شرقی و غربی تفاوت بیش‌تری را نشان می‌دهد. میانگین امتیازات توسعه یافتگی بهداشتی درمانی شرق ۰/۱۲۳ و غرب استان ۰/۲۱۵ است.در این بخش از لحاظ میانگین توسعه غرب استان بر شرق برتری دارد. جنوب استان نیز برتری اندکی بر شمال دارد. در بخش زیربنایی- کالبدی میانگین امتیازات توسعه یافتگی شمال استان در ۰/۰۵۳ و در جنوب استان ۰/۲۱۷ است. میانگین وزن توسعه یافتگی شرق و غرب

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

نیز به ترتیب ۰/۰۷۴ و ۰/۱۸۲ است. این مقادیر نشان دهنده‌ی نابرابری و عدم تعادل شدید به‌نفع شهرستان‌های جنوبی و غربی استان است. اما در زمینه‌ی توسعه‌ی زیست محیطی استان خوزستان اغلب شهرستان‌های توسعه یافته در نیمه‌ی شمالی استان قرار گرفته‌اند؛ به گونه‌ای که میانگین وزن توسعه یافتگی شهرستان‌های نیمه شمالی ۰/۲۰۵ و میانگین شهرستان‌های نیمه جنوبی ۰/۰۴۵ است. اما میان شرق و غرب استان از نظر توسعه‌ی زیست محیطی اختلاف بسیار کمی وجود دارد. میانگین این دو نیمه به ترتیب ۰/۱۳۹ و ۰/۱۲۳ است. در بخش فرهنگی- اجتماعی میانگین توسعه یافتگی جنوب ۰/۴۷۲ و جنوب ۰/۳۲۱ است. که نشان دهنده‌ی برتری نسبی جنوب بر شمال است. میانگین وزن توسعه یافتگی شهرستان‌های نیمه‌ی غربی ۰/۵۰۶ و نیمه‌ی شرقی ۰/۲۷۶ است که نشان می‌دهد از نظر میانگین امتیاز توسعه یافتگی در بخش فرهنگی اجتماعی نیمه‌ی غربی نسبت به نیمه‌ی شرقی برتری شدیدی دارد. در زمینه‌ی مقایسه شمال و جنوب استان به‌صورت تلفیقی میانگین وزن توسعه یافتگی شهرستان‌های شمالی ۰/۱۳۰ و شهرستان‌های جنوبی ۰/۱۶۰ است. اما میانگین وزن توسعه یافتگی شهرستان‌های غربی ۰/۱۶۶ و شهرستان‌های شرقی ۰/۱۲۰ است. که نشان دهنده‌ی برتری نسبی جنوب بر شمال و غرب بر شرق استان است.

ارتباط و هم‌بستگی میان توسعه یافتگی شهرستان‌ها و میزان جمعیت

در این بخش به بررسی ارتباط و هم‌بستگی میان توسعه یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان و میزان جمعیت آن‌ها می‌پردازیم. برای این امر از ضریب هم‌بستگی پیرسون استفاده شده است.

جدول شماره‌ی پنج- ضریب هم‌بستگی پیرسون میان توسعه یافتگی شهرستان‌ها با میزان جمعیت شهرستان‌های استان خوزستان

هم‌بستگی میان توسعه‌ی اقتصادی و میزان جمعیت	Pearson Correlation	۰/۶۶۴**
	Sig. (2-tailed)	۰/۰۰۰
هم‌بستگی میان توسعه‌ی بهداشتی درمانی و میزان جمعیت	Pearson Correlation	۰/۶۹۰**
	Sig. (2-tailed)	۰/۰۰۰
هم‌بستگی میان توسعه‌ی زیربنایی-کالبدی و میزان جمعیت	Pearson Correlation	۰/۷۱۰**
	Sig. (2-tailed)	۰/۰۰۰

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

ادامه‌ی جدول شماره‌ی پنج- ضریب هم‌بستگی پیرسون میان توسعه یافتگی شهرستان‌ها با میزان جمعیت شهرستان‌های استان خوزستان

هم‌بستگی میان توسعه‌ی اقتصادی و میزان جمعیت	Pearson Correlation	۰/٦٦٤**
	Sig. (2-tailed)	۰/۰۰۰
هم‌بستگی میان توسعه‌ی فرهنگی-اجتماعی و میزان جمعیت	Pearson Correlation	۰/۵۲۲**
	Sig. (2-tailed)	۰/۰۰۹
هم‌بستگی میان توسعه‌ی آموزشی و میزان جمعیت	Pearson Correlation	-۰/٤٤۱*
	Sig. (2-tailed)	۰/۰۳۱
هم‌بستگی میان توسعه‌ی زیست محیطی و میزان جمعیت	Pearson Correlation	۰/۱۹۰
	Sig. (2-tailed)	۰/۳۷۵
هم‌بستگی میان توسعه به‌صورت تلفیقی و میزان جمعیت	Pearson Correlation	۰/۸۸۱**
	Sig. (2-tailed)	۰/۰۰۰

منبع:مطالعات نگارندگان

ضریب هم‌بستگی پیرسون میان میزان جمعیت شهرستان‌ها و توسعه یافتگی اقتصادی ٦٦٤ و در سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰۱ است. بنابر این می‌توان گفت در استان خوزستان میان توسعه اقتصادی شهرستان‌ها و میزان جمعیت آن‌ها رابطه و هم‌بستگی مثبتی وجود دارد. ضریب هم‌بستگی پیرسون بین اندازه جمعیتی شهرستان‌ها و توسعه یافتگی بهداشتی درمانی ۰/٦۹۰ و در سطح ۰/۰۰۰۱ از لحاظ آماری معنا دار است؛ بنابراین می‌توان گفت میان میزان جمعیت شهرستان های استان خوزستان و توسعه‌ی شاخص‌های بهداشتی درمانی هم‌بستگی و رابطه‌ی مثبتی وجود دارد. ضریب هم‌بستگی میان توسعه یافتگی زیربنایی جمعیت شهرستان‌ها برابر با ۰/۷۱۰ و در سطح ۰/۰۰۰۱ از لحاظ آماری معنادار است. در نتیجه میان توسعه‌ی امکانات و خدمات زیربنایی و میزان جمعیت شهرستان‌های استان خوزستان هم‌بستگی و رابطه‌ی مثبتی وجود دارد. ضریب هم‌بستگی میان توسعه یافتگی فرهنگی- اجتماعی و جمعیت شهرستان‌ها ۰/۵۵۲ و در سطح ۰/۰۰۹ از لحاظ آماری معنادار است. بنابراین میان توسعه‌ی فرهنگی شهرستان‌های استان خوزستان و میزان جمعیت آن‌ها رابطه و هم‌بستگی مثبتی وجود دارد. ضریب هم‌بستگی محاسبه شده میان توسعه‌ی آموزشی و میزان جمعیت ۰/٤٤۱- و در سطح معناداری ۰/۰۳۱ منفی است. درنتیجه میان توسعه‌ی آموزشی و میزان جمعیت شهرستان‌های استان خوزستان رابطه و هم‌بستگی منفی برقرار

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

است. ضریب هم‌بستگی میان توسعه‌ی زیست محیطی و میزان جمعیت شهرستان‌های استان خوزستان ۰/۱۹۰ در سطح ۰/۳۷۵ از لحاظ آماری معنا دار نیست. در زمینه‌ی میزان توسعه‌یافتگی به‌صورت تلفیقی، ضریب هم‌بستگی میان توسعه یافتگی شهرستان‌ها و میزات جمعیت آن‌ها ۰/۸۸۱ و در سطح ۰/۰۰۰۱ معنا دار است. درنتیجه به‌طور کلی می‌توان گفت میان توسعه یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان و میزان جمعیت آن‌ها هم‌بستگی و ارتباط مثبت وجود دارد و توسعه در شهرستان‌های استان خوزستان گرایش بیش‌تری به سمت شهرستان‌های پرجمعیت دارد.

ارتباط و هم‌بستگی میان توسعه‌یافتگی شهرستان‌ها و میزان شهرنشینی شهرستان‌ها

جدول شماره‌ی شش- ضریب هم‌بستگی پیرسون میان توسعه یافتگی شهرستان ها با میزان شهرنشینی شهرستان های استان خوزستان

هم‌بستگی میان توسعه‌ی آموزشی و میزان شهرنشینی	Pearson Correlation	-۰/۶۷۸**
	Sig. (2-tailed)	۰/۰۰۰
هم‌بستگی میان توسعه‌ی اقتصادی و میزان شهرنشینی	Pearson Correlation	۰/۴۶۸*
	Sig. (2-tailed)	۰/۰۲۱
هم‌بستگی میان توسعه‌ی بهداشتی-درمانی و میزان شهرنشینی	Pearson Correlation	۰/۲۳۰
	Sig. (2-tailed)	۰/۲۷۹
هم‌بستگی میان توسعه‌ی زیربنایی-کالبدی و میزان شهرنشینی	Pearson Correlation	۰/۴۳۳*
	Sig. (2-tailed)	۰/۰۳۵
هم‌بستگی میان توسعه‌ی زیست محیطی و میزان شهرنشینی	Pearson Correlation	۰/۰۶۱
	Sig. (2-tailed)	۰/۷۷۸
هم‌بستگی میان توسعه‌ی فرهنگی-اجتماعی و میزان شهرنشینی	Pearson Correlation	۰/۳۹۲
	Sig. (2-tailed)	۰/۰۵۸
هم‌بستگی میان توسعه‌ی بصورت تلفیقی و میزان شهرنشینی	Pearson Correlation	۰/۴۵۸*
	Sig. (2-tailed)	۰/۲۸۸

منبع:مطالعات نگارندگان

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

ضریب هم‌بستگی بین توسعه‌ی آموزشی و میزان شهرنشینی در شهرستان‌های استان خوزستان ۰/٦۷۸- و در سطح ۰/۰۰۰۱ از لحاظ آماری معنادار است؛ بنابراین می‌توان گفت میان توسعه‌ی آموزشی شهرستان‌های استان خوزستان و میزان شهرنشینی آن‌ها رابطه و هم‌بستگی منفی وجود دارد. ضریب هم‌بستگی محاسبه شده میان توسعه‌ی اقتصادی و میزان شهرنشینی در میان شهرستان‌های استان خوزستان ۰/٤٦۸ و در سطح ۰/۰۲۱ از لحاظ آماری معنادار است. پس میان توسعه‌ی اقتصادی و میزان شهرنشینی شهرستان‌های استان خوزستان رابطه و هم‌بستگی مثبتی برقرار است. ضریب هم‌بستگی پیرسون میان درصد شهرنشینی شهرستان‌ها و توسعه یافتگی شاخص‌های بهداشتی درمانی ۰/۲۳۰ و در سطح ۰/۲۷۹ از لحاظ آماری معنادار نیست. ضریب هم‌بستگی میان توسعه یافتگی زیربنایی-کالبدی و میزان شهرنشینی شهرستان‌های استان خوزستان برابر با ۰/٤۳۳ و در سطح ۰/۰۳۵ از لحاظ آماری معنا دار است. بنابراین می‌توان گفت میان توسعه‌ی امکانات و خدمات زیربنایی-کالبدی و میزان شهرنشینی شهرستان‌های استان خوزستان هم‌بستگی و رابطه‌ی مثبتی وجود دارد. ضریب هم‌بستگی میان توسعه‌یافتگی زیست محیطی و اندازه‌ی شهرنشینی ۰/۰٦۱ و در سطح ۰/۷۷۸ از نظر آماری معنادار نیست. ضریب هم‌بستگی توسعه یافتگی فرهنگی- اجتماعی و شهرنشینی شهرستان‌ها ۰/۳۹۲ و در سطح ۰/۰۵۸ از لحاظ آماری معنادار نیست. در زمینه‌ی میزان توسعه یافتگی تلفیقی ضریب هم‌بستگی بین توسعه یافتگی شهرستان‌ها و میزان شهرنشینی آن‌ها ۰/٤۵۰ و در سطح ۰/۰۲۸ معنادار است. درنتیجه می‌توان گفت میان توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان و میزان شهرنشینی آن‌ها هم‌بستگی و ارتباط مثبتی وجود دارد و توسعه به‌سمت شهرستان‌هایی تمایل دارد که از میزان شهرنشینی بالاتری برخوردارند.

نتیجه‌گیری

در این تحقیق برای بررسی پایداری در توزیع فضایی توسعه در شهرستان‌های استان خوزستان از مقایسه‌ی وضعیت فعلی توزیع فضایی توسعه با برخی اصول توسعه‌ی پایدار مرتبط با بحث استفاده شده است. توسعه‌ی پایدار باید عدالت و برابری را تحقق بخشد. در این تحقیق و بعد فضایی عدالت و برابری مورد نظر است. با بررسی توزیع فضایی توسعه در

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

سطح شهرستان‌های استان خوزستان مشخص می‌شود که پراکنش توسعه در سطح استان در راستای برابری و عدالت فضایی نیست. نابرابری در سطوح مختلف اتفاق افتاده است. نابرابری میان مرکز (اهواز) و شهرستان‌های پیرامون، نابرابری میان شهرستان‌های کم جمعیت و پرجمعیت، نابرابری میان شهرستان‌های با میزان شهرنشینی بالا و پایین، نابرابری میان شمال و جنوب و شرق و غرب استان. در این تحقیق مشخص شد که شهرستان اهواز در سطح استان به مکش شدید جمعیت، خدمات و امکانات مختلف و در نهایت توسعه پرداخته است. از شش مؤلفه‌ای که بررسی شد این شهرستان رتبه‌ی اول زیربنایی- کالبدی، رتبه‌ی اول بهداشتی- درمانی، رتبه‌ی دوم اقتصادی و رتبه‌ی چهارم توسعه فرهنگی- اجتماعی استان را به‌خود اختصاص داده است. و به‌طور کلی با اختلاف زیاد در رتبه‌ی نخست توسعه یافتگی استان قرار دارد. این امر به قیمت بازنگه داشتن شهرستان‌های پیرامون اهواز از توسعه محقق شده است؛ به‌گونه ای که نزدیک‌ترین شهرستان‌ها به اهواز از پایین‌ترین سطح توسعه برخوردارند. سطح دیگر نابرابری با مقایسه‌ی شهرستان‌های کم جمعیت و پر جمعیت روشن می‌شود. برای این مقایسه از ارتباط و هم‌بستگی میان امتیاز توسعه‌یافتگی شهرستان‌ها و جمعیت آن‌ها استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که توسعه در استان خوزستان به سمت شهرستان‌هایی تمایل دارد که از جمعیت بیش‌تری برخوردارند و از این نظر میان شهرستان‌های با جمعیت بیش‌تر و کم‌تر نابرابری و عدم تعادل شدیدی به چشم می‌خورد. سطح دیگر نابرابری با مقایسه‌ی پراکنش توسعه میان شهرستان‌ها با توجه به میزان شهرنشینی شان به‌دست می‌آید. در استان خوزستان شهرستان‌هایی توسعه‌ی بیش‌تری یافته‌اند که میزان شهرنشینی بالاتری دارند. اما در این تحقیق شهرستان‌های استان به چهار نیمه‌ی جنوبی- شمالی و شرقی- غربی تقسیم شده است و آن‌گاه میان این چهار نیمه مقایسه دو به دو با میانگین توسعه یافتگی انجام شد. نتایج نشان می‌دهد که در همه‌ی بخش‌ها نابرابری شدیدی میان شهرستان‌های واقع در نیمه‌های شمالی- جنوبی و شرقی- غربی استان وجود دارد. این نابرابری‌های شدید در تضاد کامل با اهداف توسعه‌ی پایدار است. فلسفه‌ی اصلی توسعه‌ی پایدار آشتی میان توسعه و پایداری از طریق دقت و توجه کافی به همه‌ی اهداف از دیدی سیستمی و کل گرایانه است. توسعه‌ی پایدار با نگرش‌های تک بعدی هم‌خوان نیست و به لحاظ تلفیق اهداف مختلف اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی، و....توجهی کل گرایانه

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

دارد و در بررسی پایداری سیستم از دید سیستمی استفاده می‌کند. اما با بررسی توزیع فضایی توسعه در شهرستان‌های استان خوزستان مشخص می‌شود که در الگوی توسعه در استان دید سیستمی و کل گرایانه وجود ندارد. بلکه الگوی توسعه در استان خوزستان در راستای تفکر بخشی و جزئی‌نگرانه است. برای مثال در حالی که در بخش آموزشی توسعه به سمت شهرستان‌های کوچک تمایل دارد و اهواز در رتبه‌ی آخر قرار دارد. در سایر بخش‌ها وضعیت کاملاً بر عکس است؛ بنابراین الگوی توزیع فضایی توسعه در شهرستان‌های استان خوزستان نتوانسته در راستای عدالت و برابری، دیدگاه سیستمی و کل گرایانه‌ی توسعه پایدار قرار بگیرد و الگوی آن از نظام نابرابر، بخشی، تک عاملی و تک بعدی تبعیت می‌کند. در کل نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که توزیع فضای توسعه در سطح شهرستان‌های استان خوزستان در جهت اهداف و اصول توسعه‌ی پایدار نیست. همه تحلیل‌ها نشان می‌دهد که توزیع فضایی توسعه در استان در تضاد با عدالت فضایی مطرح شده از سوی توسعه‌ی پایدار است. هم‌چنین الگوی توسعه‌ی فعلی در سطح استان دیدگاه کل نگری و برخورد سیستمی توسعه‌ی پایدار را نقض می‌کند؛ به گونه‌ای که بخشی نگری در توزیع فضایی توسعه در حال حاضر بسیار روشن است. این توسعه‌ی بخشی، توسعه‌ای برونزا است. یعنی دولت در راستای تصمیمات بخشی در یک بخش خاص (بخش آموزشی در استان خوزستان) به سرمایه‌گذاری می‌پردازد، در حالی که مناطق مورد نظر در سایر بخش‌ها از محرومیت شدیدی رنج می‌برند. البته ذکر این نکته ضروری است که اگرچه شهرستان اهواز از نظر توسعه یافتگی رتبه‌ی نخست را دارا است اما این امر به منزله‌ی این نیست که این توسعه، پایدار است. چون همان‌گونه که گفته شد هرگونه توسعه‌ای که جامع و کلی نباشد و از الگوی سیستمی پیروی نکند نمی‌تواند پایدار باشد. بنابراین با وجود توسعه‌یافتگی اهواز، اما چون این شهرستان درون یک کل و سیستم بزرگ‌تر (استان خوزستان) واقع شده است، و در این سیستم عدم تعادل شدیدی وجود دارد، بنابراین این وضع گریبان مجموع سیستم که اهواز هم جزئی از آن است را گرفته و همه سیستم و مجموعه را از حرکت به سوی توسعه‌ی پایدار باز داشته است.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

منابع

۱- اطاعت، جواد (۱۳۹۰) «جمعیت و توسعه‌ی پایدار در ایران»، **فصلنامه‌ی رفاه اجتماعی**، شماره ٤٢، تهران،٤٧-٣٧.

۲- اعتماد، گیتی (۱۳٦۳) **شهرنشینی در ایران**، تهران: انتشارات آگاه.

۳- امکچی، حمیده (۱۳۸۳) **شهرهای میانی و نقش آن‌ها در چارچوب توسعه‌ی ملی**، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.

٤- پورفتحی جواد عاشری امام علی(۱۳۸۹) «تحلیل نابرابری فضایی سکونت‌گاه های روستایی شهرستان اهر»، **مجله‌ی فضای جغرافیایی**،شماره‌ی۱۰، اهر، ص ۹۵-۱۱٦.

۵- پیرس، دیوید دبلیو و جرمی جی وارفورد(۱۳۷۷) **دنیای بی‌کران: اقتصاد، محیط زیست و توسعه‌ی پایدار**، عوض کوچکی ، سیاوش دهقانیان، علی کلاهی، مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.

٦- حبیبی، کیومرث، هوشمند علیزاده، واراز مرادی مسیحی، سیوان ولدبیگی، ساسان وفایی(۱۳۹۰) «بررسی و تحلیل وضعیت عدالت اجتماعی در ساختار فضایی شهر سنندج»، **آرمانشهر**، شماره‌ی ۷، تهران، ۱۰۳-۱۱۳.

۷- حکمت‌نیا حسن، میر نجف موسوی (۱۳۸۵) **کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه ریزی شهری و ناحیه‌ای**، یزد: انتشارات علم نوین.

۸- حکمت نیا، حسن، سعید گیوه چی، نیره حیدری نوشهر ، مهری حیدری نوشهر(۱۳۹۰) «تحلیل توزیع فضایی خدمات عمومی شهری با استفاده از روش استانداردسازی داده ها، تاکسونومی عددی و مدل ضریب ویژگی (مطالعه‌ی موردی: شهر اردکان)»، **پژوهش‌های جغرافیای انسانی**، شماره‌ی ۷۷ ، تهران،ص ۱٦۵-۱۷۹.

۹- خاکپور، براتعلی(۱۳۸۵) «سنجش میزان توسعه یافتگی شهرستان شیروان به منظور برنامه‌ریزی ناحیه ای»، **مجله‌ی جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای**، شماره‌ی ۷، زاهدان، ص ۱۳۳-۱٤۵.

۱۰- دراکاکیس اسمیت، دیوید (۱۳۷۷) **شهر جهان سومی**، ترجمه‌ی فیروز جمالی، تهران: نشر توسعه.

۱۱- دهقان، حسین (۱۳۸٦) «فرصت‌ها و تهدیدها برای آموزش و پرورش در مواجهه با نابرابری فضایی در فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات»، **فصلنامه‌ی تعلیم و تربیت**، شماره‌ی ۲۳ ، تهران: ص ۱۲۵-۱٦۳.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

۱۲- زاهدی مازندرانی، محمد جواد(۱۳۷۷) **توسعه و نابرابری‌های اجتماعی**، رساله‌ی دکتری جامعه شناسی از دانشکده‌ی علوم اجتماعی دانشگاه تهران.

۱۳- زیاری، کرامت ا...، سیدمحمود زنجیرچی و کبری سرخ کمال(۱۳۹۰) «بررسی و رتبه‌بندی درجه‌ی توسعه یافتگی شهرستان‌های استان خراسان رضوی با استفاده از تکنیک تاپسیس»، **پژوهش‌های جغرافیای انسانی**، شماره‌ی ۷۲ ، تهران، ۱۷-۳۰.

۱٤- عندلیب، علیرضا و سید محمد علی ثابت قدم(۱۳۸۸) «نقش درآمدهای پایدار توسعه‌ی شهری در برنامه‌ریزی فضایی– کالبدی»، **نشریه‌ی هویت شهر**، شماره‌ی ۵، تهران ۸۵-۹۸.

۱۵- فرید،یدالله(۱۳۸۸) **جغرافیا و شهرشناسی** ، چاپ هفتم، تبریز، انتشارات دانشگاه تبریز.

۱٦- قائدرحمتی، صفر و احمدخادم الحسینی(۱۳۸۹) «تحلیلی بر درجه‌ی توسعه یافتگی شهرستان های استان سیستان وبلوچستان ، **نشریه‌ی آمایش محیط**، شماره‌ی ۳، ملایر،ص ۹۷-۱۱۳.

۱۷- مرکز آمار ایران(۱۳۹۰) **سالنامه‌ی آماری استان خوزستان**.

۱۸- مولایی هشجین، نصراله(۱۳۸۲) «الگوی بهینه برای برنامه ریزی توسعه‌ی خدمات روستایی در ایران (مطالعه‌ی موردی: جنوب استان اردبیل)»، نشریه‌ی تحقیقات جغرافیایی، شماره‌ی ۷۰، تهران، ص ٤۷-۷۳.

۱۹- مومنی، مهدی، مجتبی حاتمی، (۱۳۸۹) «تحلیل جغرافیایی از نابرابری و عدم تعادل فضایی توسعه در استان اصفهان»، **فصلنامه‌ی جغرافیا و مطالعات محیطی**، شماره‌ی٤، نجف آباد،ص ۱۵-۲۵.

۲۰- مهشواری، شریرام (۱۳۷۸) «توسعه‌ی پایدار و مدیریت دولتی در هند، **نشریه‌ی مدیریت توسعه**، تهران: انتشارت مرکز آموزش مدیریت دولتی، شماره‌ی ۷۲.

۲۱- نظریان،اصغر(۱۳۷٦) **جغرافیای شهری ایران**، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.

۲۲- یاسوری، مجید (۱۳۸۸) «بررسی وضعیت نابرابری منطقه ای در استان خراسان رضوی»، **مجله‌ی جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه ای**، شماره‌ی۱۲،مشهد، ۲۰۱-۲۲۳.

۲۳- یانگ، ت و برتون ام.پی(۱۳۷۷) **پایداری کشاورزی با تعریف آن در سیاست تجاری و کشاورزی**، ترجمه‌ی محسن تشکری، تهران: انتشارات مؤسسه پژوهش‌های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی وزارت کشاورزی.

24- Cheng S, Chan C.W, Huang G.H. (2003) «An integrated multi-criteria decision analysis and inexact mixed integer linear programming approach for solid waste management», **Engineering Applications of Artificial Intelligence**; Vol. 16: 543-554.

25- Kirkpatrick C.& et. Al.(2001) **Development of criteria to assess the effectiveness of national strategies for sustainable development** , Institute for Development

26- OECD;(2001) **The DAC guidelines**, strategies for sustainable developmen

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

27- Soubbotina p., Sheram A(2001) **Beyond ecoonomic growth** , The world Bank, Washington D.C

28- UN(2001) **Guidance in preparing national sustainable development strategies**, Revised Draft, New York. Policy and Management; University of Manchester

29- UNDP(1994) **Human development report**, New York :Oxford Univercity Press,

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]